

NOVICA

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 9. junija 1855.

List 46.

Nekaj od koristnega drevja.

Dan današnji ni skorej stvari, ktere bi bilo tolikanj in tolikokrat treba priporočevati, kakor to, naj bi kmetje in posestniki zemljiš pridno pridno sadili in redili drevje — gojzdno pa sadno — kjer koli je za-nj kaj prostorčka in kadar koli jim za to je priložnost. Drevja namreč potrebujejo in sekajo ljudje vedno več, — več kakor ga dorasti more; sadijo ga pa malo, večidel pripuščajo to le ljubi naravi, da bi ona goličave ali trebeže zopet pogojzdila in z drevjem napolnila. Kaj bo tedaj v malo letih? Že morebiti naši otroci ne bodo imeli s čem kuriti, s čem pohištev in pohišja si napravljati, s čem potrebnega orodja si delati.

Pa še neka hujša nadloga tare dan današnji že tudi nas. Odkar je namreč veliko gojzdov minulo, in odkar ostalo drevje še vedno in neusmiljeno sekajo lakomni barantači, postalo je vreme sila nestanovitno, in toča in vihte razsajajo zdaj bolj pogostoma, kakor nekdanj, ter pokončujejo v malo trenutkih, kar je delavni kmetovavec v celem letu in z velikim trudom nasejal.

Zbudimo se tedaj, in sejmo in sadimo brez odloga in nepreahoma koristnega drevja, kolikor ga le zamoremo, ugodnega legi in lastnosti zemljišča našega. Saj ljubo drevje ne potrebuje velike skerbí ali gleštanja; enkrat zasajeno raste noč in dan, ter prihaja na kviško v tem, ko mi spimo ali roke križamo.

Velikrat se je že govorilo v našem listu o koristni drevjoreji; tudi lepe bukve „umno kmetovanje“ priporočajo živo, da bi se hostno in sadno drevje pridno sadilo. Najpotrebniše za nas je hitro rasteče drevje, o katerem smo lani v „Novicah“ govorili; razun ondi omenjenega drevja je pa še mnogo drugih, domačih in inostranskih drevés in germov, ki zaslužijo, da bi se tu pa tam zasadili in gleštali. Od teh čemo tedaj nekaj na kratko in po domače povedati.

Prav koristno drevo je

1. Oskoruša.

Navadna oskoruša (Sperberbaum, Spierling) zraste 40 do 50 čevljev visoka. Listje njeno je perjato, sestavljeno iz več majhnih listikov, ki so zgorej zeleni, spodej belkasti in kosmati. Male belkaste cvetlice prikažejo se mesca maja na koncu vejic; te zapusté iz početka zeléno, ko dozore pa rumenkljato ali rudečkasto sadje, ktero je znano pod imenom oskoruš ali brekinj (Spierlinge).

Sama od sebe raste okoruša povsod v gojzdi; po poljih jo pa tudi tu pa tam redijo, vendar ne tako pogosto, kakor je ona vredna.

Požlahniti se dá včasí na gloginjo ali na hruško; najlepše drevesa dobivajo se vendar iz semena, ktere ga je pa treba sejati koj ko je dozorelo. Ko bi tačas to ne bilo mogoče, naj se sklada sadje v pesek, dokler se proti koncu zime dobí čas, pod zemljo ga spraviti.

Oskoruša raste počasi; iz semena izrejena potrebuje 9 do 10 let, preden se je dosti okrevala, da jo

zamoremo na odločeno mesto presaditi. Kar pa se zemlje tiče, je to drevo skorej z vsako zadovoljno. Oskoruševina je žoltkasta ali rudečkasta, žilata, sila terda in gosta, pa jako terpežna, ter se dá lepo gladiti. Kupujejo in potrebujejo jo posebno puškarji, mizarji, strojniki pa strugarji, ker ta les je posebno takemu orodju ugoden, ktero se močno derga ali riblje. Tedaj izdelujejo ljudje iz oskoruševine posebno radi grebenače, lopate za mlinske kolesa, skobelnike, vertila itd.

Sadje, preden ni popolnoma dozorelo, je grenko in nepreterpljivo ogavno; treba je, da na slami nekoliko dni leži, ter se omehča; sploh ga pa le na kmetih jedó. Pripraviti se pa dá iz njega dober mošt, ki ni slabši od hruškovice, in iz kterega po Nemškem po več krajih tudi dobro žganje — oskorušovico — napravljajo.

J. Š.

Gospodarske skušnje.

Divji kostanj — dobra živinska kerma.

Iz Genfa v Švajci se piše londonskemu časniku „Agricult. Gaz.“, da ondi kmetovavci marljivo konstanj pobirajo in ž njim ovce redijo, ki se po njem kaj dobro spitajo (odebelijo). V Genfu imajo mašino, v kateri zdrobé kostanj in ga potem po 2 funta zjutraj in zvečer vsaki ovci pokladajo. Živina se v kratkem odebelí in meso je posebno dobro in okusno. — Vredništvo „Ann. d' agric. e d' ortin.“ dostavlja temu naznanilu, da tudi goveja živina kaj rada je divji kostanj, in da, kakor ovce, se tudi ona ž njim dobro spitati dá.

Dobro je, ako se gnoj gipsa.

Vsakemu umnemu kmetovavcu je znano, da se dosti gnoja pogubi, ako, zlasti poleti, na kupu delj časa leži. Veliko manj pa je znano, koliko gnoja se prihrani, ako se gipsa, to je, kup z gipsom potresa. V „Land. Wochenbl. f. d. H. Sch.“ beremo o tem skušnje, kterih naj bi noben gospodar v nemar ne pušal. Kemija nas uči, da gips, potresan čez gnoj, zadržuje njegovo vrenje in puhtenje tako, da se rodovitni deli izkaditi ne morejo, in toraj v njem ostanejo. Neki gospodar je pozimi vsaki dan spravljal gnoj iz hleva na velik kup, ga po kupu lepo raztrosil in na vsaka 2 centa gnoja je potresel 5 funtov (nežganega) gipsa. Mesca majnika je na ta kup nametal za dobro pest parstí in ga pustil potem pri miru. Mesca septembra (kimavca) je zvozil gnoj na njivo — in kakošen je bil ta gnoj? Nič ni še razpadel in celó slama ne. Gnojni kup je bil mesca maja 35 čevljev dolg, 27 čevljev širok in 6 čevljev visok — tedaj celi kup je imel 5670 kubičnih čevljev, za ktere se je porabilo 70 centov gipsa. Mesca septembra je bil kup še ravno tako širok in dolg, le nižji je bil za 2 pavca in pol. Če bi pa kup ne bil gipsan bil, bi bil gotovo naj manj za en čevlj vpadel, tedaj vsega skup bi se ga bilo 946 kubičnih čevljev pogubilo. Ker je pa gipsani gnoj le za 2 pavca in pol se podelal, se

je iz celega kupa le zgubilo $236\frac{1}{4}$ kubič. čevljev, tedaj ohranilo $708\frac{3}{4}$ kub. čevlj. Lahko se iz tega zrajta, da tistih 70 centov gipsa je bilo po tem takem na dobre činže naloženih; čisti dobiček je bilo tistih $708\frac{3}{4}$ prihranjenih kub. čevlj. gnoja. Zraven tega je pa še znano po obilnih skušnjah, da gipsani gnoj posebno vroči in taki zemlji, ki ima veliko apnine v sebi, zato tako dobro tekne, ker se bolj počasi razkroja (sich langsam zersetzt), in da gipsanega gnoja smemo veliko več na njivo djati brez skerbí, da bi prvi posetvi kaj preobilo pognojili.

Gospodarska novica.

Kokoši iz Kohinhine.

Perve kohinhinske kokoši so prišle leta 1848 na Angležko. Kraljica jih je dobila v dar, pa že so tako obrajtane, da v malo letih bo ta sorta na Angležkem in menda tudi povsod spodrinila naše navadne. Sedaj se vé da so še silno drage, pa se bojo kmalo zare-dile in potem bojo dober kup, kakor vsaka stvar. Iz-perva sta petelin in puta 150 tolarjev veljala, in ven-dar so jih Angleži radi kupovali, ker so vidili očiten dobiček. Anglež je skoz in skoz barantač — on plača le to dobro, kar mu gotov dobiček obeta.

Kohinhinske kokoši so sila velike; enoletni petelin vaga 10 do 12 funtov, dorašeni dveletnik 15 funtov in zraste 2 čevlja visok — pute so po 8 do 9 funtov težke in 15 do 20 pavcov velike. Puta kaj pridno jajca leže, in čeravno niso večje od naših navadnih, je pa dobiček v tem, da jih vsaki dan leže in da, ko se je zmovala, mesca listopada spet leže. Meso njih je posebno okusno in dobro. Mladi rastejo hitro. Perje njih je kaj lepo in mnogih barv. Čeravno so v gorkih krajih doma, se redé povsod dobro, le snega in ledú nimajo radi. Jedo vse, kar se jim dá. Sicer je ta žival posebno krotka.

Iz natoroznanstva.

Od vremena.

(Dalje.)

Sneg. — Popotniki nam pripovedujejo, da se v visokih severnih krajih pri durih gorke hiše snežene muhe napravljajo, namesto da bi se megla noter potegovala, kakor pri nas. V sneženih meglah plavajo zmerznjeni vodni mehurčki, poprijemajo se eden drugemu in delajo po natornih postavah lepe podobice, vsake sorte zvezdice. Kakor se jih več sprime, postanejo pretežke ter se posedajo in na zemljo leté kot snežene muhe, pravimo: da sneg gré. Kadar je pa v spodnjem zraku gorko, kopné medpotoma, pravimo: dež gré s snegom, ali pa sam dež. Včasí se snežene muhe ne stajajo popolnoma, pa se sprimejo in male kepice se naredé, ko na tla leté; pravijo: da babje pšeno gré; če so pa debelje in enmalo se vledenéle, pravijo: da žlet gré, kar smo letos h koncu januarja na Dunaji vidili. Toliko se je našlo belega sneženega zernja, da je bilo kakor da bi bil po drobnem pesku hodil. Sneg le v tistih krajih gré, kjer je dosti mraza, da ne skopní, preden na tla pride; v spodnih južnih, tropičnih krajih pa ne more iti, ker je preveč gorko. To že pri naših snežnikih vidimo. Poleti in od začetka jeseni jih včasí sneg ópade, pa vidi se mu, da ni mogel nižej v dolino.

Toča. — Toča je strašna nadloga za polje, toraj se je boji vsak gospodar. Kmetje jo pa poznajo le po škodi, ki jo nareja, kadar po polji bije. Kako da se pa toča nareja, tega ne vé ne le kmet, je tudi še zrakoslovcom deloma zastavica. Preden pa zaslišimo, kako si razlagajo točo, bo dobro, da pogledamo: kaj toča vsakega uči. Razna je podoba točnega zerna: okrogla, voglasta, roglata, podol-gasta, postučasta kot hruška, debela je večidel kot lešujik.

V sredi ima belo neprezorno zerno, ki ga svitel led ob-daja. Tisto, ktera je drobna in ki samo bele zerna ima, imenujemo sodro; ta ne dela take škode. Toča gré pred dežjem, med dežjem, skorej nikoli ne po dežji. — Včasí gré debela toča. Robert Taylov pravi, da je 4. maja leta 1697 po 3 pavce debele zerna imela. Volta zagotavlja, ko je toča ponoči od 19. do 20. avgusta 1787 laško mesto Komo in okolico pobila, so bile neke zerna po 18 lotov teške.

Toča večidel le malo časa gré, k večem četert ure, pa se jo toliko nasuje, da na debelo tla pokriva. Sploh gré naj raje podnevi, pa tudi ponoči utegne pobiti, kakor smo ravno slišali. Megle so debele, čudna temota se na-pravi, če je prav med hribi; pravijo, da so tudi pepelnato-rujave, da spodnje kot vampi doli visé; na robéh so pa stergane in roglate.

Kadar se dela toča nad nami, se sliši šum in vriš ka-kor ga huda grapa žene, ki po skalovji dere; pravijo: da v oblaku vré. Hudi viharji se dervé po meglah sem ter tje, in točne zerna se zadevajo, toraj takošen šum nastane. Ko pride blizo, se hitro petelin na strehi vertí, ki je priča vetrovnega boja. Megle pa plešejo in se verté kakor da bi jih kdo s kuhovnico mešal; pod črnimi meglami pa le-tajo bele meglice strašno hitro od enega kraja do drugega. Preden se usuje, prileté debele kaplje, skoraj navpično na tla. čuden puh se zaletuje po zraku, človeka je groza — kar se mahoma usuje in raztrese.

Toča ohladi zrak, večidel le po bližnici, kjer se je začela, pobije. Utegne se pa tudi deleč vleči. Tako se je 13. julija 1788 na spodnjem Francozkem na Pirenejih na-pravila, pa se je megla, ki jo je razsipala, vlekla čez vso Francozko in Holandijo do baltiskega morja. Daljava znese blizo 200 milj. Šla je pa megla tako hitro, da je vsako uro 16 milj prešla. Zerna so bile okrogle in roglate, naj težje po 16 lotov. Pobila je na Francozkem 1039 fará.

Menj nevarna je sodra, pa vendar tudi utegne ško-dovati, kadar ima nenavadno debele zerna. Po visokih gorah in po planinah v Švajci gré 11krat sodra, preden toča en-krat pride. To nam spričuje, da se zgori terde snežene grudice ali zernica napravljajo, in v tem, ko v dolino leté, še le toliko vode na-se vzamejo, da se z ledom preoblečejo. (Dalje sledí.)

Starozgodovinski pomenki.

Cvetlica Lotos in njeni pomen na noriških rimskih kamnih.

Razložil Davorin Terstenjak.

(Dalje.)

Beseda vira, vir, je torej obče blago indo-eu-ropejskih jezikov, vendar obliko *Βηροώνιον, βηροώνιον*, Virunum, dopuša le edini slovenski jezik. Tudi latinski bi jo dopušal, vendar ni noben rimsk klasik Noričanov za Rimljanec spoznal, tudi ne za Nemce; po keltiški pa bi se moglo zvati Gwyrunum, ali pa Gurunum, Fearunum.

Na Pajtingerovi tabli stoji Varuno, pri Plinii Vi-runum v napisih: Virunum, Virunenses itd. Rekli smo pa, da je Suidas utegnil slabo podučen biti, in da je ime mesto dobilo po varu, veru, beru, berunu, ker se današnji dan narbližnja vas razvalin starega Vi-runu se velí Varpja, Vapnja vas, in po tej indiškemu Višnutu in severno-slovanskemu Pogoda-tu posvečeni živali nahajamo v bližini starega Viruna več krajev ime-novanih, na primer: Svine, po nemški Eberstein, Svinja, po nemški Saualpe, ali ker besedo vir, vira tudi pozna staroslovanski (staroruski) jezik ¹⁾, te-daj tudi Suidatova razlaga govori za slovenšino mesta Viruna in Noričanov. Sicer Keltomani kričijo:

¹⁾ Šafarik 1, 441.